

บทวิจารณ์หนังสือ : เรื่องเล่าจากดงหลวง งานเขียนของไพศาล ช่างฉำ

รัชชัย เคหะบาล*

การจัดการความรู้¹ หรือที่เรียกย่อๆ ว่า KM (Knowledge Management) คือ เครื่องมือ เพื่อใช้ในการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 3 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ บรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน และบรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ แรงจูงใจต่อการดำเนินการจัดการความรู้ คือ เป้าหมายที่งาน คน และองค์กร เป็นเงื่อนไขสำคัญ

ในการจัดการความรู้ที่เสนอโดย Ikujiro Nonaka² และ Hirotaka Takeuchi³ เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการยกระดับความรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ โดยเริ่มจาก Socialization คือ การจัดให้คนมาปฏิบัติสัมพันธ์(Socialize) กันในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) หรือประสบการณ์ ตามมาด้วย Externalization ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อสารความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานออกมาเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียนเท่ากับเป็นการเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถแลกเปลี่ยนกันได้โดยง่ายผ่านวิธีการด้านเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศ กระบวนการผนวกรวมความรู้ชัดแจ้งเข้าด้วยกันเรียกว่า Combination ซึ่งเป็นการ “จารึก” ความรู้ชัดแจ้ง เป็นความรู้ที่ฝังลึกในสมองคน หรือฝังเข้าไปในผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการทำงาน ยกระดับเกลียวความรู้ขึ้นไปอีก วงจร SECI⁴ จะดำเนินการต่อเนื่องเรื่อยไปไม่มีสิ้นสุด

* อาจารย์ประจำสาขาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

¹ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม. การจัดการความรู้ (ออนไลน์). สืบค้นจาก : www.rh.anamai.moph.go.th/all_file/KM-53/Basic%20KM.pdf. (1 กรกฎาคม 2556)

² Professor Ikujiro Nonaka และ ศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยโตเกียวประเทศญี่ปุ่น

³ เพื่อนในแวดวงวิชาการของ Ikujiro Nonaka ที่ประเทศญี่ปุ่น ที่ร่วมกันเขียนหนังสือที่ชื่อว่า “The Knowledge-Creating Company” เมื่อ ค.ศ.1995 และถือเป็นคัมภีร์ที่นัก KM ทั่วโลกยอมรับ

⁴ ทฤษฎี วงจรความรู้ (Knowledge Spiral : SECI Model) ของ Nonaka & Takeuchi

เครื่องมือพื้นฐานแต่ที่สำคัญในฐานะเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการจัดการ ความรู้ นั่นคือ “การเล่าเรื่อง” การเล่าเรื่องเป็นเทคนิคของการใช้เรื่องเล่าในองค์กรเพื่อ แบ่งปันความรู้ หรือสร้างแรงบันดาลใจในการพัฒนาการปฏิบัติงานโดยใช้ภาษาง่าย ๆ ใน ชีวิตประจำวัน เล่าเฉพาะเหตุการณ์ บรรยายภาพ ตัวละคร ที่เกี่ยวข้องกับผู้เล่าในขณะเกิด เหตุการณ์ตามจริง เล่าให้เห็นบุคคล พฤติกรรม การปฏิบัติ การคิด ความสัมพันธ์

หนังสือชื่อ เรื่องเล่าจากดงหลวง เป็นหนังสือในกลุ่มที่เกิดจากผลดีในการจัดการ ความรู้ เขียนโดยคุณไพศาล ช่วงฉ่ำ นักพัฒนาที่มีชื่อเสียงและเขียนเรื่องเล่านี้ภายใต้การ ทำงานในโครงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในเขตปฏิรูปที่ดินด้วยการพัฒนาการ เกษตรแบบผสมผสาน (คพป.) ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ผู้เขียนได้อธิบายถึงที่ไปที่มาของเรื่องเล่าว่า

“ผมมีโอกาสทำงานกับโครงการที่เป็นชาวต่างประเทศ ช่วงที่ผมรับผิดชอบ ด้านสังคมที่โครงการพัฒนาชลประทานในระดับไร่นา ผมมีหน้าที่ส่งเสริมกลุ่มผู้ใช้น้ำและ กิจกรรมการใช้น้ำเพื่อ เราจัดฝึกอบรม และจัดทำระบบเรียนรู้ระหว่างการทำงาน ตรงนี้เองที่ผมมองเห็นว่า หลังการฝึกอบรมแล้วนั้น น้องๆได้เรียนรู้ในท้องฝึกอบรมแล้วเอาหลักการไปใช้ในสนาม มันและตุ่มปะไปหมดในหลายคน บางคนก็พัฒนาได้เร็ว ผมคิดว่าจะทำอย่างไรจึงจะเติมเต็มสิ่งที่น้องๆไม่ได้ทำ หรือทำผิดพลาด หรือทำไม่เต็มที่ในสิ่งที่ควรทำ เพราะเธอเหล่านั้นขาดประสบการณ์นั่นเอง ในระบบการทำงานพัฒนาชนบทที่มีระบบ การประชุมในสนาม การทำ Mini workshop ผมคิดว่าไม่พอจึงคิดอ่านเพิ่มเติมโดยการ สรุปรประเด็นที่น้องๆยังขาดความเข้าใจในทางปฏิบัติ แล้วเอามาเขียนเป็น Memo เป็น ประเด็นๆไป แล้วทำสำเนาแจกให้ทุกคน สัปดาห์ละ 2-3 ฉบับ ผมรู้สึกสนุกกับการทำ หน้าที่นี้ และประเมินว่าน้องๆก็ชอบเพราะเราได้เติมเต็มให้น้องๆเหล่านั้น ผมจึงเดินรุกหน้า ในเรื่องนี้มากขึ้นโดยการแนะนำให้น้องๆเหล่านั้นฝึกเขียน ประสบการณ์งานในสนามของ เขา ในเรื่องที่เขาถนัด และหรือในเรื่องที่เราแนะนำ เมื่อผมไปรับผิดชอบสนามที่มุกดาหาร พื้นที่ดงหลวง ผมเริ่มกลับมาเขียนความคิดเห็นของผมอีกครั้ง แต่เป็นแนวทาง ลงไปทำงาน ในพื้นที่ดงหลวง เห็นประเด็นอะไรก็เอามาเขียนผนวกความคิดเห็นของตัวเอง ในแง่มุม ต่างๆ แล้วส่งเมลไปให้เพื่อนร่วมงานทุกคน ทุกจังหวัด ทุกระดับของโครงสร้างโครงการ แล้วชักชวนให้เพื่อนๆเขียนบ้าง ไม่มีใครเขียนครับ ยกเว้นบันทึกของเราไปกระทบอะไร เขาเข้า ท่านผู้นั้นก็จะเขียนอธิบายหรือตอบโต้ทันที แนวการเขียนหลักคือ ประสบการณ์

แนวคิดในงานพัฒนาชุมชน รวมไปถึงหลักการหรือทฤษฎีในเรื่องนี้ด้วย อีกประการหนึ่งคือ ใช้บันทึกเป็นเวทีชาวบ้าน ดังชาวบ้านที่มีผลงาน มีแนวคิดดีดี เอาออกมาให้สังคมรู้จัก... และ ฯลฯ ที่เกี่ยวกับชุมชน.....”

เนื้อหาในหนังสือมีจำนวน 2 ภาค 11 ส่วนประกอบด้วย ภาคที่ 1 วิถีดงหลวง (ส่วนที่ 1-6) ประกอบด้วยเนื้อหาที่สำคัญคือ วิถีชุมชนวิถีดงหลวง ชาวบ้านดงหลวง ดงหลวงกับเทือกเขาภูพาน ดงหลวงกับการเกษตร ระบบนิเวศเกษตรวัฒนธรรมเชิงเขาแบบดงหลวงและตลาดชุมชนดงหลวง

ภาคที่ 2 การเคลื่อนตัวของสังคมดงหลวง (ส่วนที่ 7-11) ประกอบด้วยเนื้อหาที่สำคัญคือ หลักคิดในงานพัฒนาชุมชน ความคิดเห็นด้านวัฒนธรรม องค์กรชุมชน ความคิดเห็นด้านพัฒนาคน องค์กรและเครือข่าย มุมมองในงานพัฒนา

เนื้อหาและบทวิจารณ์

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ภาคที่ 1 ผู้เขียนได้ฉายภาพของดงหลวงจากการศึกษาภาคเอกสารและสนามจริง ที่ถ่ายทอดผ่าน ปรากฏการณ์ทางสังคม เรื่องราวของคนเล็กคนน้อย วิถีชีวิตชุมชน ฉากสำคัญๆที่เกิดขึ้นจากการทำงาน อาทิ พัฒนาการสังคมดงหลวงที่ย้อนอดีตเพื่อให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจพื้นที่ดงหลวงผ่านช่วงเวลาต่าง ๆ เช่นดงหลวงก่อนปี พ.ศ.2500 ดงหลวงในยุค พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และดงหลวงหลังปี พ.ศ. 2527 ถึงปัจจุบัน หรือ ระบบเจ้าโคตรในชุมชน ประเด็นสำคัญที่มีบทบาทและผลกระทบต่องานพัฒนา ความเชื่อของคนในพื้นที่ วัฒนธรรมการบริโภค พิธีและสัตว์เศรษฐกิจที่น่าสนใจ เศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่ดงหลวงทั้งผู้ไทและไส้ และทุนทางสังคมในพื้นที่

เนื้อหาภาพรวมหากคลี่ให้เห็นองค์ประกอบภายในที่สำคัญจะพบว่า ประกอบไปด้วย มนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีวัฒนธรรม ระบบคิดและความเชื่อเป็นกาวประสานทั้งสามสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งอาจมีอัตลักษณ์โดดเด่นเนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไทโสหรือไทบูร⁵.

⁵ ในเล่มได้กล่าวถึงคนนอกที่มองชนเผ่าไทโซว่า มีนิสัยขี้เกียจ เพราะเอาแต่อาศัยป่าไม่สะสม ไม่กระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ เชื่อพระมากกว่าผี เมื่อออกสังคมภายนอกจะเก็บตัว เพราะมองตนต่ำต้อย แต่อยู่กับพวกเดียวกันไม่กลัวใคร วัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวข้องกับผีเจ้าที่มากแต่ก็เคารพในความเป็นอารุโส

ผู้เขียนใช้แนวคิดทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรมเป็นฐานในการมองเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมนุษย์และธรรมชาติเชื่อว่าเพื่อความอยู่รอดมนุษย์จึงได้ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ การปรับตัวของมนุษย์ก็คือวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จาก เรื่องราวกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ของการหาของป่า ปลูกข้าวไร่ การปลูกมันสำปะหลังเพื่อสร้างหลักประกันการมีข้าวกิน ชาวไทป๋วจึงผูกพันกับธรรมชาติ คือ เทือกเขาภูพาน มากดังนั้นความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เรื่องผีเจ้าที่ ผีป่า จึงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติอยู่มาก แต่อย่างไรก็ตามคงหลงก็หลีกเลี่ยงจากภาวะความทันสมัยไม่ได้ กระแสความเชื่อทางการเมืองยุคลัทธิคอมมิวนิสต์ กระแสการพัฒนาจากภายนอก หลายนหน่วยงานยังคงหลงไหลเข้ามา แต่ภูมิคุ้มกันภายในที่คอยเป็นเกราะปกป้องคุ้มกันชุมชนยังมีให้เห็นอยู่มาก ซึ่งเรียกว่า ทนทางสังคม ผู้เขียนได้กล่าวถึงกระแสพระราชดำรัสของในหลวง “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” ไว้หลายตอน ดังนั้นวิธีการทำงานที่น่าสนใจอย่างหนึ่งจึงสะท้อนออกมาในรูปแบบของ “ตลาดชุมชน” ซึ่งมีความแตกต่างจากตลาดกระแสหลักที่เป็นเพียงพื้นที่การแลกเปลี่ยนสินค้า แต่ตลาดชุมชนเป็นทั้งพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนสินค้า พื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และพื้นที่ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จุดเด่นสำคัญเนื้อหาในบทนี้ คือการเล่าเรื่องที่ผู้เขียนพบเห็นในพื้นที่และนำมาวิเคราะห์ร่วมกับเอกสาร ยกกรณีศึกษาอธิบายปรากฏการณ์ โดยเฉพาะการสะท้อนผ่านเรื่องราวผ่านชีวิตบุคคล ทำให้งานเขียนประหนึ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้แสดงทัศนะของตนต่อประเด็นในเรื่องเล่าในมุมมองของนักพัฒนา ประกอบด้วย เช่นในหัวข้อระบบนิเวศเกษตร วัฒนธรรมเชิงเขาแบบดงหลวง ผู้เขียนได้ศึกษาข้อมูลและเอกสารที่เกี่ยวข้องและนำเสนอเป็นระยะต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายพร้อมภาพประกอบเทคนิคผังกราฟฟิก(*graphic organizers*)ที่เหมาะสมกับเนื้อหา ทั้ง *mind map*, *concept map*, *spider map*, *sequential map* และ *cross section* รวมถึง การใช้ปฏิทินแสดงการทำการกิจกรรมของชุมชนในช่วงเวลาต่างๆ การใช้เทคนิคและเครื่องมือที่โดดเด่นทำให้งานของผู้เขียนน่าสนใจมากขึ้น

ในภาคที่สองผู้เขียนได้ฉายภาพการเคลื่อนไหวตัวของสังคมดงหลวง ดังนี้ หลักคิดในงานพัฒนาชุมชน ซึ่งประกอบด้วยหลักคิดที่ประยุกต์มาจากแนวคิดของนักวิชาการแขนงต่างๆและจากบทเรียนการทำงานของผู้เขียน ได้อย่างน่าสนใจ แล้วเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์และงานที่เกิดในพื้นที่ มี 9 หลักคิด ได้แก่ *Triage* (อ่านว่าตรี-อาจ) เป็น

หลักในการแบ่งศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายเพื่อตัดสินใจเลือกในการพัฒนาองค์กรชุมชน *Critical Mass* หรือ มวลวิกฤต ที่พัฒนามาจากทฤษฎีทางพลวัตกรรมศาสตร์ ที่กล่าวถึง จุดและจำนวนที่เหมาะสมที่คาดไม่ได้ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพลวัตกรรมหมู่ โดยปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิด *Critical Mass* เร็วขึ้นคือ *Mass Propaganda* คือระบบโฆษณา ประชาสัมพันธ์

Law of boss เป็นหลักคิดเรื่องระบบการทำงานของฝรั่งที่ลูกน้องยอมรับการตัดสินใจของหัวหน้าแม้จะมีแนวคิดแตกต่าง แต่หัวหน้าต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจนั้น *Partnerships* คือหลักการทำงานร่วมกันกับผู้อื่นด้วยหลัก การยอมรับความแตกต่าง มีศรัทธาต่อกัน มีความเท่าเทียมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันกัน *Conscientization Approach* คือ หลักการสร้างความรู้ตระหนักรู้ หรือ การปลุกจิตสำนึกของคนจากภายในจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพลวัตกรรม ซึ่งอาจเกิดจากการดู การสนทนา หรือ การลงมือปฏิบัติก็ได้ *ชุมชนสนทนา Community Dialogue Forum (CDF)* คือ การเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้มาเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างกัลยาณมิตร เพื่อหาแนวทางต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยมีผู้เอื้ออำนวยการเสวนาทำหน้าที่สร้างบรรยากาศ คุมประเด็นและสรุปสาระสำคัญ

Forum visiting and Coaching หรือ V&C system เป็นหลักการในการ พัฒนาด้านการเกษตรชนิดใหม่ ๆ ที่ใช้กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติโดยมีนักวิชาการให้ คำแนะนำในด้านเทคนิค จุดเด่นของหลักการนี้คือ ผสมความรู้ใหม่กับความรู้ดั้งเดิมของ ชาวบ้านผ่านการจัดการความรู้ในแต่ละระยะ *ความ Harmonize ของ Science กับ Social* คือหลักการผสมอย่างกลมกลืนกันระหว่างเทคนิค ความรู้วิชาการหรือวิชาชีพกับ วิถีชีวิตของคน และหลักการ *องศาของการเปลี่ยนแปลง* คือ หลักการในการทำวิเคราะห์ แนวโน้มหรือทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยพิจารณาจากปัจจัยภายในที่เป็น แรงต้าน เช่น ทุนทางสังคม และปัจจัยภายนอกที่เป็นสิ่งเร้า คือ กระแสทุนนิยม

ความคิดเห็นด้านวัฒนธรรม องค์กรชุมชน ผู้เขียนได้อธิบายแตกต่างจากการ มองชุมชนดั้งเดิมที่มองชุมชนชนบทในลักษณะภาพนิ่ง ในขณะที่หัวข้อนี้ผู้เขียนได้อธิบาย และวิเคราะห์ประกอบเรื่องเล่าจากกรณีศึกษา ถึงปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาใน ชุมชนชนบทไทย ได้แก่ ผู้นำ, องค์กรชุมชน, วัฒนธรรมชุมชน, ทุนมนุษย์, และทุนทาง ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความเป็นพลวัต (Dynamic) อยู่เสมอ จึงเกิดกระบวนการผลิตซ้ำ

การปรับตัว ต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก ในพื้นที่ภาพของกระบวนการต่อรองระหว่างกระแสชุมชนท้องถิ่น กับ โลกาภิวัตน์ทั้งระดับปัจเจก ระดับสถาบัน ก็มีให้เห็นอยู่อย่างเข้มข้น ในภาพรวมชุมชนส่วนใหญ่ ผู้เขียนมองว่าถูกรบง้างและเปลี่ยนแปลงต่อกระแสโลกาภิวัตน์โดยเฉพาะชุมชนที่เป็นสังคมเปิดมาก ๆ จะถูกลดทอนอำนาจของชุมชนในการจัดการตนเอง ในขณะที่ดังกล่าวยังมีความเป็นสังคมที่ไม่เปิดมาก พลังในการต่อรองของชุมชนจึงยังมีให้เห็นอยู่มาก

ความคิดเห็นด้านพัฒนาคน องค์กร และเครือข่าย ผู้เขียนพยายามสะท้อนให้เห็นมุมมองด้านการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือหลักในงานของนักพัฒนา ที่อาจมองต่างจากการพัฒนาในอดีตที่เป้าหมายเน้นไปที่การแก้ปัญหาไปสู่การสร้างการเรียนรู้ให้ผู้ร่วมพัฒนาไปด้วยจึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ จากเรื่องเล่าหลายๆเรื่องของผู้เขียนได้เสนอบทเรียนต่อเรื่องการเรียนรู้ไว้ในประเด็นที่สำคัญคือ นักพัฒนาเป็นผู้มีบทบาทในการจัดกระบวนการหรือผู้อำนวยการเรียนรู้ไม่ใช่ผู้สอน การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับผู้เรียนโดยใช้วัฒนธรรมเป็นฐาน ชาวบ้านคือผู้นำในการเรียนรู้ ความรู้ที่แข็งแกร่งเกิดจากผสานระหว่างความรู้ภายในและภายนอก และการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดคือการเรียนรู้จากภายใน

มุมมองในงานพัฒนา 1 ผู้เขียนได้พยายามประมวลสังเคราะห์จากบทเรียนการทำงานด้วยเทคนิคและเครื่องมือการพัฒนามาสู่ข้อสรุปขบยอหดทั้งในระดับแนวคิด และข้อเสนอในเชิงวิธีการทำงานของนักพัฒนาท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงข้อสรุปไว้ในตอนต้นของหัวข้อ อันเกิดจากการแลกเปลี่ยนกับผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาชนบทจากประเทศญี่ปุ่นว่า “...งานพัฒนาที่เหมาะสมควรเริ่มจากหมู่บ้านเอง เหมือนหมู่บ้านคือ ประเทศ ต้องมีรัฐบาลหมู่บ้านด้วยระบบวัฒนธรรมชุมชน แล้วค้นหาปัญหาอุปสรรค และสรุปหาแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านด้วยตนเอง หน่วยงานไหนเข้ามาก็ต้องมาคุยกับคณะรัฐบาลหมู่บ้านนี้ มีइनนโยบายหน่วยงานมาสั่งทำนั่นทำนี่...”

เมื่อมีเป้าหมายอย่างนั้นแล้ว ผู้เขียนได้วิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษา ผู้วิจารณ์ได้ถอดรหัสบทเรียน พบว่าวิธีการทำงานของพัฒนามีความท้าทายอยู่หลายประการ ได้แก่

1. การทำงานของพัฒนามีอุดมการณ์อย่างเดียวไม่พอต้องรอบรู้และจัดเจนด้วย

2. นักพัฒนาจะต้องช่วยกันสร้างมาตรฐานการกับสังคมรูปแบบใหม่⁶ ซึ่งเดิมในชุมชนมีวัฒนธรรม ประเพณี ระบบคิด ความเชื่อ เป็นเครื่องรองความไม่ติงามทั้งหลาย
3. การพัฒนาจำเป็นต้องย้อนมองข้างหลังเพื่อดูบทเรียนก่อนที่จะลุยไปข้างหน้า
4. การใช้พลังทางวิชาการขับเคลื่อนสังคมโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยในการพัฒนาโดยมีชุมชนเป็นฐานโดยใช้เครื่องมืองานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (*Action research*)
5. การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการมองความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทอย่างเท่าเทียมในเชิงของนโยบายและการกระจายทรัพยากร ไม่มองว่าเมืองเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนชนบทเป็นแหล่งทรัพยากร
6. การพัฒนาระบบการศึกษาทางเลือกให้มากขึ้นเพื่อตอบสนองกระแสชุมชนท้องถิ่น ที่เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิต และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ของผู้เรียน อย่างแท้จริงมากกว่า การศึกษาเพื่อตอบสนองกระแสสากลหรือโลกาภิวัตน์อย่างเดียว
7. ไม่ปฏิเสธความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทพัฒนา

ในขณะเดียวกันในด้านความท้าทายของปัญหาการพัฒนาในสังคมไทย ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นอุปสรรคใหญ่สำคัญที่ทำลายต่อการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนในปัจจุบันและอนาคต ได้แก่ **หนี้สินของครัวเรือน** ที่เกิดจากนโยบายประชานิยมรัฐบาล ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเงื่อนไขการพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง และชุมชนจัดการตนเองในอนาคต **เด็กถูกครอบงำโดยลัทธิวัตถุนิยม** ที่เกิดจากการสื่อสารค่านิยมผ่านเทคโนโลยีที่รวดเร็วไร้การควบคุม จึงส่งผลให้เกิดความเสื่อมทางศีลธรรมตามมาในที่สุด และ **ค่านิยมเงินเป็นใหญ่** คนสามารถนำทุกอย่างไปแลกเปลี่ยนกับเงินได้

มุมมองในงานพัฒนา 2 เป็นหัวข้อสุดท้ายที่ผู้เขียนได้ต่อยอดทิศทางการพัฒนาที่หลงทางตามกระแสหลักหรือกระแสโลกาภิวัตน์นั้นมีแต่จะถล่มสู่ความหายนะ เราต้องหันกลับมาพัฒนาระบบชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง รื้อฟื้นทุนทางสังคมที่ติงามกลับคืนมา ผู้เขียนกล่าวถึง ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทรวานิช⁷ ที่เสนอแนวคิดในการเสริมพลัง (*Empowerment*) ยกระดับ (*Capacity Building*) ความรู้ท้องถิ่นให้เท่าทันกับสังคมโลก

⁶ ในหนังสือใช้คำว่า “เครื่องรองของชะงัดสังคม”

⁷ นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์

ซึ่งในการพัฒนาต้องหยิบยกเรื่องนี้ไปทำอย่างจริงจัง ในขณะเดียวกันการเสริมพลังให้แก่ชุมชนจำเป็นต้องทำความเข้าใจในหลายๆเรื่อง ได้แก่ ข้อจำกัดทางนโยบายรัฐที่ยังทำงานแบบบนลงล่าง ที่เป็นอุปสรรคต่อการเสริมพลังชุมชน การทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนอย่างถ่องแท้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง และการประยุกต์ใช้ความรู้สมัยใหม่ให้เข้ากับวิถีชุมชน

ตามที่ได้เกริ่นนำไปแล้วในข้างต้นว่าหนังสือเรื่องเรื่องเล่าจากดงหลวง ของไพศาล ช่วงฉ่ำ เป็นงานเขียนที่สื่อสารผ่านเรื่องเล่า (*Story Telling*) เป็นการจัดการความรู้รูปแบบหนึ่ง งานเขียนในลักษณะนี้กำลังเป็นที่นิยมมากกว่าหนังสือแนววิชาการเข้มข้น เนื่องจากคนทั่วไปเข้าถึงได้มากกว่า ซึ่งในแวดวงการพัฒนาที่มีอยู่น้อยที่เขียนในทำนองนี้

แต่งานเขียนชิ้นนี้อาจแตกต่างออกไปจากงานเรื่องเล่าชิ้นอื่นๆ คือผู้เขียนพยายามถ่ายทอดหลักคิดในเชิงวิชาการที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ร่วมกับการนิศึกษาจากพื้นที่ จึงเห็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และเทคนิคเครื่องมือในการทำงานพัฒนาชุมชนที่น่าสนใจ ประกอบกับการนำเสนอด้วยภาพ และแผนผังที่น่าสนใจ อย่างไรก็ตามข้อจำกัดประการหนึ่งที่สำคัญของหนังสือเล่มนี้คือการมีเนื้อหาจำนวนมากทำให้การจัดลำดับการนำเสนอยังร้อยเรียงเรื่องราวได้ไม่ชัดเจนนัก อีกทั้งในภาพรวมยังขาดการหลอมรวมข้อเสนอหรือโจทย์ที่หนังสือเล่มนี้อยากตอบคำถาม

แนวคิดการพัฒนาที่เสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้สอดคล้องกับแนวคิดล่างขึ้นบน "*Bottom-up*"⁸ รวมถึง การมองเป้าหมายการพัฒนาไปที่การสร้างการเรียนรู้ของคนในสังคม โดยนักพัฒนาต้องปรับบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวยให้ชุมชนเป็นผู้นำการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังได้เสนอแนวคิดการพัฒนาที่ต้องเน้นมาที่ฐานชุมชนท้องถิ่น ที่มีได้มองในลักษณะสังคมปิด แต่มองว่าสังคมเริ่มเปิดขึ้นเรื่อยๆแต่ชุมชนท้องถิ่นต้องได้รับการเสริมพลังเพื่อยกระดับความรู้ของท้องถิ่นให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก ไม่ตกเป็นทาสของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์

⁸ วิทยาการ เชียงกูลอธิบายว่า bottom up ระบบการบริหารจัดการแบบให้คนงานจากข้างล่างสุดมีส่วนในการเสนอแนะว่าจะปรับปรุงงาน อย่างไร แทนที่จะให้ผู้บริหารเป็นผู้สั่งจากบนลงล่าง (top down) แบบเก่า วิธีนี้มักได้ผลดี เพราะคนงานจะเชื่อและอยากทำสิ่งที่ตัวเอง เสนอมากกว่าสิ่งที่เขาถูกสั่ง เป็นวิธีการที่ญี่ปุ่นใช้อย่างได้ผล และกำลังเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น แต่ผู้บริหารมักเคยชินกับวิธีเก่าและไม่ยอมรับวิธีการใหม่นี้อย่างแท้จริง